

- [Михаил Герджиков](#)
 -
 - [КОЙ Е МИХАИЛ ГЕРДЖИКОВ?](#)
 - [КАКЪВ ПОЗНАВАХ ГЕРДЖИКОВ](#)
 - [ПРЕДГОВОР НА ЕДИН ТРУД ВЪРХУ МАКЕДОНО-ОДРИНСКОТО НАЦИОНАЛНО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ](#)
 - [КОНСПЕКТ НА НЕДОВЪРШЕНИ СПОМЕНИ](#)
 - [НАЦИОНАЛНИЯ ВЪПРОС](#)
 - [Какво значи "национален въпрос"?](#)
 - [КОНКРЕТНИ СЛУЧАИ](#)
 - [МАКЕДОНСКИЯ ПРОБЛЕМ](#)
 - [ЗАКЛЮЧЕНИЕ](#)
 - [notes](#)
 -
 -
 -
-

Михаил Герджиков

Македоно-одринското движение и националният въпрос.

Георги Хаджиев
Михаил Герджиков

Всички ония, които казват, че македонския въпрос е партиен „или класов и открито работят в този смисъл – аз уважавам. Ония, обаче, които заявяват, че македонският въпрос е такъв за политико- националното освобождение на населението в една определена област на Балканите , наречена Македония, а фактически го поднасят в услугите на партия , държава или класа, аз не мога да уважавам , а още по-малко мога да им съдействувам...

Нашата общественост, както при стария, тъй и при днешния режим, официално призна голямата революционна фигура, каквато представляваше Михаил Герджиков, неговата роля и заслугите му в македоно-одринското национал-революционно движение.

При стария режим, това дело бе предмет на множество книги, посветени на историята на движението. Всяка година портрета на Герджиков фигурираше в издаваните календари.

Днес - и особено по случай 80-годишното чествуване на Илинденско - преображенското въстание - се писаха и пишат много статии, в които с известна обективност и адмирация, се говори за Михаил Герджиков. На негово име се кръстиха улици и паметници му се издигнаха. А напоследък се издаде хубава книга, посветена на него.¹

Ние - съидейниците, следовниците и другарите на Михаил Герджиков - благодарим чистосърдечно за това официално признаване на нашия "български Гарибалди" - анархист.

Но в същото време ние се чувствуваме задължени да възпрепятствуваме всяка спекулация с личността, идеите и делото му,

като се деформират и да браним истинския образ на общественика.

На тази задача са посветени страниците на настоящия скромнен принос.

КОЙ Е МИХАИЛ ГЕРДЖИКОВ?

Ето, накратко и схематично, богатият и бурен живот на Михаил Иванов Герджиков.

Български общественик - анархист ,революционер и един от видните дейци на българското национал - революционно освободително движение в Македония и Одринско, в периода след 1878 г. и особено в края на 19 в. и началото на този век, организатор и ръководител на въстанието през 1903, специално в Одринско.

Роден в Пловдив на 26 януари 1877 г. във видно и относително заможно семейство, с борчески традиции: бащата Иван Павлов Герджиков е от Копривщица, завършил Болградската българска гимназия, директор на Народната банка в Източна Румелия; майката Магдалина Илич - от славния и мъченически Батак.

Михаил Герджиков учи във френския колеж в Пловдив и от дете владее френски език и в Пловдивската гимназия, от която, впрочем, е изключен по причина на анархистическите си идеи, усвоени под прякото влияние на Д-р Русел - Судзиловски, руски анархист, другар на Ботев и емигрант в Източна Румелия след Освобождението, и испанското семейство Аслан - баща и двама сина, също емигранти.

Заедно с Петър Манджуков, племенник на Митрополита Натанаил и други ученици, създава първите анархистически групи в България - в Пловдив, после в Казънлък, където отиват, след изключването им и прочее.

През 1897 г., Герджиков заминава да следва в Женева. Тука се основава станалият прочут по-късно „Женевски кръжок“, членове на който са освен него студентите Димитър Общински и Петър Манджуков от анархистическата група в Пловдив, Димо Николов и Григор Дочев от Казънлък, Слави Мерджанов от Карнобат, Димо Ганчев ст Русе, Йордан Калчев от Тутракан и др. Под влияние на френската анархистическа литература, на западните и руските революционери, емигранти в Швейцария и под потресающето впечатление от турските репресии против арменците и населението в Македония, вместо да продължат следването си, членовете на този кръжок решават да се присъединят към македонското революционно движение. Съставят един таен революционен комитет, изработват неговия устав, отправят един апел и започват да издават два вестника. След това заминават за Македония.

Герджиков през ваканцията 1898 г. се среща и запознава с Гоце Делчев и стават неразделни другари, като си оказваг взаимно влияние, Делчев се приближава идейно до Герджиков. А на следната година -

1899 г. - Герджиков е назначен учител по френски език в Битолската класическа гимназия под името и с документите на Тодор Луканов. Сприятелява се с Дамян Груев, учител в същата гимназия, става член на окръжния револуционен комитет, живеят и работят заедно.

Той издава нелегално хектографиран в. "На оръжие", води пропаганда по селата, а през 1900 - 1901 г., участвува в различни чети, за да придобие нужния револуционен опит. Разкрит от властите, Герджиков е съден задочно и осъден на 10 г. крепостен затвор, през 1901 г.

През 1902 г., в неговия дом в Пловдив се състои конгрес на организацията в Одринско, където той е отговорен ръководител и организатор. На този конгрес присъства и Гоце Делчев и там се изработва, въз основа на доклад от Герджиков програмата за револуционна дейност в Одринско, като се въвежда практиката на масово организиране на населението.

Герджиков и Делчев принадлежат на левицата в движението и са за пълна независимост от външни сили и влияние. Те са против преждевременното обявяване на въстанието, по недостатъчна подготовка. Но въпреки това Герджиков е главния ръководител на Преображенското въстание, където, благодарение личното му влияние, се прави първи успешен опит за реализиране анархистическия комунизъм.

След разгрома на въстанието в Македония и Одринско, револуционната организация изпраща Герджиков, заедно със Сарафов, в европейските столици, за да търсят солидарност за спиране турските репресии. Там се представя случай на Герджиков да се убеди за лишен път, че Сарафов е агент на Фердинанд. Погнусен, той решава да се оттегли от активно револуционно участие в движението и да се посвети на организация на анархистите и тяхната пропаганда в България.

През 1907 г. лансира първия анархистически в-к, под името "Свободно общество". После сътрудничи в публикуването от В.Килифарски списание "Безвластие" /1908 - 1911 г./.

През 1912 г. започва да издава в. "Пробуда", спрял по причина на Балканската война, в която в съгласие с щаба на военното командване, той участвува като командир на доброволен отряд, който влиза в турска територия и завзема селища преди навлизане на армията.

След Първата световна война, той участвува в основаването, през 1919 г., на Федерацията на анархистите-комунисти, чиито учредителен конгрес е председателствувал от Герджиков. Същият конгрес го натоварва с редактиране на органа ѝ "Пробуда".

След преврата на 9 юни 1923 г., когато е арестуван в Пловдив, Герджиков решава да емигрира. През 1924 г., заминава за Цариград, от

където се завръща към 1950 г., но вече не участва активно в анархистическото движение.

Пенсиониран е като журналист през 1938 г.

Почива на 18 март 1947 г. Неговото погребение е последната масово манифестиране на анархистическото движение, при днешния режим в България.

КАКЪВ ПОЗНАВАХ ГЕРДЖИКОВ

из моите спомени, готвени за печат

Името и дейността на Михаил Герджиков ми бяха добре познати, преди първата ми среща и лично запознаване с него в София, през 1931 г. Той наскоро бе се завърнал от Цариград, а през същата есен аз бях назначен стажант агроном в земеделската опитна станция в столицата.

Живеех на квартира в общата ни приятелка Веса Лясова и нейния съпруг Илия Данев, на бул. "Сливница". Герджиков често идваше там и се устройваха общи вечери. В компанията участваха, освен семейството, стари поборници и комити и по-млади от Герджиков анархисти, между които Хр. Койчев, Ламар, Димитър Андонов, Цоню Димитров и др. Аз бях най-младия. Макар и вече с висше агрономическо образование, аз бях срамежлив и се стеснявах в тази компания. Всички пиеха и се веселяха. Аз бях въздържател и участието ми бе доста пасивно - гледах и мълчах, седнал на един ъгъл в хола, малко по-настрана, до масата. Само аз принадлежах на "актива" в движението, остана лите бяха минали повече или по-малко в "запаса".

Бях предмет на по-голямо внимание не само от пубезност, но защото от мене можеха да получават повече новини за това, което ставаше в движението, доста дезорганизирано и разделено по тенденции.

Времето минаваше весело и приятно, в разкази за миналото и в народни песни. Герджиков бе увлекателен разказвач. А майстора на народни песни бе Ламар, с богат репертуар. През сериозните разговори вниманието се насочваше към мене. Герджиков обичаше да се шегува с другите. С мене говореше сериозно и с особено внимание ме наблюдаваше, може би по причина на моята стеснителност. А когато задавах въпроси, той отговаряше с повече подробности и по-голяма точност.

Аз принадлежех на една нова група с Александър Сапунджиев, който беше си поставил за задача обединението на различните тенденции, на базата на едно изясняване на различията и на изработване една обща платформа, приемлива за всички. Въпросите, които ми се поставяха за информация се отнасяха точно до тази инициатива.

От време на време, на срещите идваха и други хора. Някои от тях тука именно бяха привлечени към нашата инициатива. Такъв бе, между другите, Петър Лозанов, който стана един от най-активните членове на

нашата група.

Първите ми впечатления от Герджиков, придружени от изненада, бе неговата лична дисциплинираност. Като пропагандист и въздържател аз подържах, че няма умерено пиене. За пръв път виждах човек, който можеше да проявява умереност и точност в личното си поведение. В даден момент спираше да пие и си отиваше, въпреки протестите на веселата компания.

Второ, забелязвах още от първите срещи, че той познаваше добре всички от компанията и търсеше всеки по-малко познат човек да го проучи и добре претегли. Чувствах, през всичкото време, че той ме проучаваше и преценяваше - при разговор не бързаше да прекъсне, а добре изслушваше. Така, още от първите срещи аз видях в неговото лице организатора и разбирах защо той, на моята възраст, е играел такава изключителна организаторска роля.

Считам за неуместно да възпроизвеждам от спомените си различни разговори, колкото и интересни да са те, освен един от особено значение за онова време.

Цоню Димитров, асистент по геология в Софийския университет, по онова време, заместил по-късно професора си, бе лансирал в компанията идеята за издаване на един независим информационен ежедневник с лека безвластническа тенденция, като уверяваше, че необходимите средства са осигурени. Сигурен, според него бе и успеха, при едно условие: ако Герджиков приеме да стане директор на вестника.

"Вестникът - прецизираше, той - трябва да бъде списван така, че и фантонджиите да го разбират, търсят и четат. Ти, Мишел ще привлечеш вниманието на елитната публика. За сътрудничеството не се безпокой. Аз ще намеря юнаците. Колкото за благоразположението на правоверните, тука е техният легитимен представител. Ти, Жоро, си този гарант" - обръщаше се той накрая към мене.

Инициативата много пъти бе разисквана и се отиваше към видим успех. По-рядко идваше в компанията, по покана именно на Ц. Димитров, Борис Георгиев. Най-после се дойде до една среща на четирите: Герджиков, Цоню Димитров, Борис Георгиев и аз.

Цоню отново разви схващанията си за характера, ориентацията и съдържанието на вестника - съществено информационен, но в едно безвластническо осветление на събитията. Всички бяхме съгласни. Мишел бе видимо доволен и готов да се ангажира. В този момент Борис Георгиев взе думата и бързо се изказа с неговия енергичен, рязък, отривист и конкретен маниер, като подчерта, че вестникът "все пак трябва да има ясно очертана анархистическа линия, макар да е "независим" и да не е един вид негласен орган на анархистическото движение". В същност, казаното не беше нищо ново и коренно различно.

С това аз бях напълно съгласен, но в същия момент почувствувах, че Михаил Герджиков започна да охладнява. Той нищо не каза, но аз разбрах мислите му.

На неговата възраст /над 50 год./ и с дългия му опит, в който е имал много горчивини, той се боеше да не стане неволна жертва на разпалени глави. В себе си, мисленно, аз му давах право, но също така го критикувах, като си казвах: "Мишел прекалено много иска да запази цялостен образа си, създаден от събитията, в които е участвувал и не иска да рискува накърняването му".

Прав ли съм бил в този извод или не - безполезно е днес да отговарям. Но ще кажа само, че от този момент, проектът бе поизоставен и накрай забравен, макар срещите и компаниите с вечеря и на чашка да продължаваха.

През 1933 г., след един малък конфликт с Министерството, за който ще говоря друг път на друго място, аз бях преместен в Бургаско. Това наказание, обаче, съвпаднаше отчасти с лични, интимни проекти за задомяване, което по непредвидени обстоятелства се отлагаше няколко години.

Новият ми пост не беше в Бургас, но аз често отивах там.

Михаил Герджиков прекарваше част от лятото в Созопол, където довеждаше внучката си на море. При едно такова посещение, той ми гостува. На разделяне ми определи среща, на другия ден в едно близко кафене.

Когато влязох в кафенето, бях изненадан да го видя сред възрастни хора, някои от които с брадите си ми подсказаха, че са стари комити. Мишел побърза да ме представи: "Това е моя млад приятел - Жората... Аз съм мързелив и няма да направя това, което ми искате. Той ще напише книгата, за да разкаже нашата история. Имайте му пълно доверие. Вземете адреса му и му доставяйте всичко, от което би имал нужда..."

Тогава разбрах какви са заключенията от наблюденията и проучванията, които ми е правил на бул. "Сливница". Вероятно се е уверил, че задачата, която е решил да ми възложи, не е за хора като Васил Икономов, например - пряк негов ученик в четничеството, нито че на мене може да се възлага задача, която се пада, по призвание, на Икономов, в когото той имаше голямо доверие.

В този момент почувствувах, че ставам в известен смисъл, наследствен изпълнител на неговата съкровена воля. И мислено приех да изпълня тежката и исторически отговорна задача.

Валякът на историята мина над нова серия от години, през които всеки следваше своя път, без да се забравяме, но и без да се виждаме,

Така - чак до 1944-45 г., когато пътищата ни отново се срещнаха в София.

Междувременно, бохемът и вдовецът Михаил Герджиков бе се задомил със сестрата на тогавашния министър на финансите, Иван Стефанов - Мара Стефанова, химичка, която познавах от Софийската опитна земеделска стация, където тя също работеше, когато аз бях на служба там, на пл. Солун.

В същото учреждение бе началник отдел стария приятел - комита на Герджиков - геологът Никола Пушкаров. Вероятно той е сватувал, нали Мара Стефанова бе вече "стара мома", а Мишел "закоравял вдовец" и имаха нужда от "сватуване".

Сега Мишел живееше с втората си жена, заедно със семейството на шурей си, която бе францужойка и си правеха добра компания.

Но той беше вече много болен и лекуваше го общия ни приятел Д-р Балев. Чрез него той ме потърси и възобновихме срещите си.

Аз не бях забравил-възложената ми задача. Споделих за това с Петър Лозанов, също общ приятел и другар и който имаше същия интерес към историята за участието на анархистите в Македоно - Одринското национал-революционно освободително движение - един ценен капитал на нашето движение, който не трябваше да се загуби или да бъде присвоен от други. Заедно изработихме един подробен въпросник, който аз представих на Мишел. Този въпросник е отразен във възпроизведения по-нататък конспект. Мишел като го видя се уплаши. "Това е огромна работа - каза той - не е по силите ми. Мога да ви дам биографични бележки за около 60 наши другари, заемали отговорни постове в движението и мнозинството загинали в борбата".

Споразумяхме се и започнахме работата. Намерих един колега агроном, стенограф, който се ангажира безплатно да записва диктуваните от Мишел бележки. В началото аз го придружавах, след това той отиваше сам. А аз също често посещавах сам Мишела. Дешифрованите бележки ми се предадоха. В продължителните разговори, които имахме, Мишел ми разказа най-подробно цялата история на участието на анархистите в революционното движение, което аз запаметих добре. Говори ми за неизвестни неща и специално за отношенията си с Гоце Делчев, който бил много близо идейно до анархистите. Разказа ми пътуването си със Сарафов по европейските столици, след разгрома на въстанието. Голяма част от запомненото аз отразих в книгата, която написах в Париж, публикувана на български, италиански и френски, под псевдонима Гр .Балкански.²

Един ден Мишел ме повика и ми каза: "Краят приближава. Не ще мога да приключа дори ограничената си задача. Ще направя биографични бележки за 15-на дейци, по мой избор. Ще продиктувам

много внимателно един предговор за труда, който ти ще приготвиш и внучката ми ще го запише на пишущата машина. Един екземпляр от същия ми беше предаден и той е същия, който възпроизвеждам тука. При заминаването ми за Франция не ми беше възможно да отнеса нито биографичните бележки, нито предговора, а ги закопах заедно с много други документи, на сухо, в земята. При публикуването на книгата не ми бе възможно да разполагам с този предговор, затова го давам сега.

През пролетта на 1947 г., при едно отсъствие на Д-р Балев, състоянието на болния се влошава. Паправена е някаква грешка в болницата, според Балев, която е "ускорила най-малко с 6 месеца смъртта му". Той почина на знаменита дата - 18 март - годишнина на Парижката Комуна. Същия ден имаше обмяна на парите и ако шурейт му, Иван Стефанов министър на фивансиите, не бе да разреши на ФАКБ 50 хиляди лева, не можехме да го погребем. Случаен факт със символично значение!

При едно от честите ми посещения, които продължиха в дома на дъщеря му, където той бе се преместил, Герджиков сподели с мене, че Георги Димитров и Васил Коларов подържали контакта с него, чрез един негов стар приятел, на име Андрейчин, който живеел в САЩ, а след руската революция заминал в СССР. А след установяване на новия режим, се завърнал в България. Предлагали му да се учреди на негово име орден за награждаване и декориране дейците от Македоно-Одринското национал-революционно освободително движение, да му се даде пожизнена пенсия и му се отпусне еднократна помощ /от 200 хиляди лева, ако паметта ми не ме лъже/. Той отказал, като забелязал, че ни той, ни кой и да е било от старите поборници не са се борили за ордени, че имал журналистическа пенсия, която му е достатъчна, но ако му се яви нужда от парична помощ, той има приятели и другари, които ще му я окажат... Андрейчин докладвал този отговор и при една нова среща го запитал какво би желал да му се направи като услуга...

Точно по тази причина, Мишел ме бе повикал и, като ми разказа всичко това, запитал ме бих ли могъл да му представя списък на другарите арестувани на 10 март 1945 г. и изпратени на лагер, за да иска тяхното освобождение. Аз побързах да му представя списъка...

Правителството изпълни желанието му - другарите бяха освободени. Един от тях - Манол Васев - посмъртно благодари публично в надгробното слово, което произнесе при погребението му. Този жест не попречи, обаче, траурното шествие на хиляди приятели, другари и почитатели да бъде филмирано, за да бъде използван филмовия документ един ден за нови арести. Това, впрочем, не закъсна да стане... Два дни преди 5-я конгрес на БКП, на 16 декември 1948 г. над 600 дейци на анархизма бяха арестувани и откарани в лагера "Белене", където

прекараха много години и някои от тях оставиха там костите си или починаха в домовете си, освободени навреме, за да не умрат в лагера.

Михаил Герджиков живя, работи, бори се и почина като революционер анархист, без някога да се е колебал в идеологическите си убеждения. А в края на живота си отново се включи във ФАКБ и сътрудничи в органа ѝ "Работническа мисъл". Очаквали сме, че както се случи с Ботев, също ясно определен като безвластник, участвувал в националреволюционно движение и дал пример, в това отношение, че един ден може да се спекулира с името и престижа му, според разни и противоречиви интереси, било като се представя като патриотар, било като "демократ-революционер" и се скрива идейната и организационната му принадлежност. Ние взехме предохранителни мерки. Лично аз го интервюирах и публикувах интервютото му в ноември 1945 г. в "Работническа мисъл". В отговорите си, в заключение, той казваше, че федерацията трябва да съществува независимо както управляващата коалиция ОФ, така и от коалицията на опозиционните сили, и че пътят към едно безвластно общество върви през "_организирането на работниците в свободни професионални синдикати и непринудително групиране на селските стопани в трудови кооперации_". И за да бъде още по-ясен за онова време, той прибавяше, че не е свикнал "_да целува краката на тирани!_" /подч. е. мое. Г.Х./

Място за коментarii нямаше, няма и днес!

ПРЕДГОВОР НА ЕДИН ТРУД ВЪРХУ МАКЕДОНО-ОДРИНСКОТО НАЦИОНАЛНО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

Да се пише върху историята на националреволюционните движения в Македония и Тракия значи да се продължава изследването върху Българското възраждане, което започва от втората половина на 18 столетие и което според мене завършва едва до Балканската война. Ето защо, разглеждайки събитията от епохата на това време, неволно и неминуемо ние сме заставени да се докоснем до историята именно на това възраждане.

Принадлежа на едно поколение, което се появи на бял свят през последната година на турското владичество в нас и следователно израснах при обстоятелства, твърде близки на тези до преди Освобождението и още напълно под влиянието на борбите, станали в предосвободителния период. Както се знае, в тези борби взеха участие едновременно и съвместно българите от всички покрайнини на балканските останали под турско владичество страни. Там, където цикълът на чисто духовните борби бе завършил в смисъла на църковните и училищни въпроси, там стоеше открит още и чакаше своето разрешение чисто политическия въпрос, въпросът за освобождението от турско владичество. Там обаче, където не бе завършена борбата в църковно и училищно отношение срещу чуждите шовинистически аспирации, там борбите от политически и духовен характер се сляха заедно с тези от социален такъв и паралелно се водиха през цялото време, докато трая така нареченото национал-революционно движение в поменатите покрайнини.

И когато почвам да разглеждам перипетиите на тези борби, в които по една случайност взех по-голямо или по-малко участие, аз не мога да не отбележа голямото влияние, неотразимото влияние, което упражни върху тези борби общото положение - политическо, социално и национално в освободената и полуосвободената част на България.

Берлинският договор постави една твърде трудна задача на новото поколение в освободената част на България. Това бе не толкоз обединението на българския народ, населяващ Балканите, а по-скоро освобождението на този народ от чуждо иго и неговото обособление в отделна политическа единица независимо от обстоятелството каква

форма ще вземе тази политическа единица.

Първото поколение след освобождението на България, към което принадлежа, изпита, както споменах по-горе, силното влияние на борбите от политически, национален и обществен характер, които се водиха в свободната част на България и в Източна Румелия. Знае се, че последната бе в положението на страна под международен контрол, благодарение на което обстоятелство Органическият устав на тази страна се зачиташе твърде добре от управниците. А този Органически устав даваше твърде голяма свобода на сдруженията, на мисълта, на словото, той даваше същевременно и твърде широк прием на всевъзможни политически емигранти от Европа.

Защото малцина са се интересували да узнаят обстоятелството, че от създаването на Източна Румелия с нейния либерален Органически устав до съединението на тази страна с България, Пловдив, столицата на Източна Румелия, бе средище, където можеха да се видят емигранти и от царска Русия, и от Италия, и от Германия, и от всички европейски страни, в които политическите свободи по един или друг начин са били суспендирани. Не ще и съмнение, че този наплив на емигранти, всички от които почти бяха хора с крайни и либерални убеждения, даде своя отпечатък върху духовната физиономия на града и повлия твърде много върху политическата концепция на много от първите хора на Източна Румелия. Ето защо ние не бива да се удивляваме, когато виждаме, че хора като Захари Стоянов, виден революционер от освободителната епоха, като Каравелов, виден политически деец и емигрант от България след даване пълномощията на Батенберг, Димитър Ризов, Трайко Китанчев, Никола Генадиев и много други млади и буйни общественици, хора, които подготвиха и прокламираха самото Съединение; че младежи като П.Тошев, Гьорче Петров и др., които отпосле създадоха революционната организация в Македония, не трябва да ни се вижда чудно, че цялата тази плеяда от млади, буйни, способни и предани хора избра тъкмо Пловдив за свое седалище, където тогава се кръстосваха усилията на емигранти и на нелегални чужди представители да добият политическо и духовно влияние в тази страна.

Аз се родих и израснах в Пловдив и неотразимо понесох влиянието на тези обстоятелства. Съединението и войната като негова последица наложиха своето влияние върху по-нататъшното възпитание на моето поколение.

Към тези събития, които за нас бяха тогава от огромно значение, не може да не се отбележи и онзи процес пак на възраждане, на духовно възраждане, който се извършваше в училищата. Там ние бяхме под непосредственото ръководство на учители, останали още от предиосвободителната епоха, на учители, които бяха сами те

възрожденци, на хора, които си служеха повече със своя духовен, морален авторитет, отколкото със своите знания, каквито за даденото време бяха вече недостатъчни. И тук именно можем да отбележим големия принос към нашето учебно дело, в него време, който направиха чешките учени, дошли да засилят кадрите на българските учители. Ако един Безеншек, един Шкорпил и други ни донесоха науката, която нашите учители-възрожденци не бяха в състояние да ни дадат, то руският език ни поднесе литературата на руското, за него време възрожденско движение, литературата на декабристите, литературата, ако щете, на нихилистите, а заедно с това класическата литература не на България, която я нямаше, не на Франция, която не можехме да използваме, нито пък на която и да е друга цивилизована страна, а тази на Пушкина, Гоголя, Лермонтова, Некрасова, Шchedрина, Тургенева, Херцена и много други, които, възпитавайки руската младеж в духа на новото, вливаха в душата на тогавашното наше младо поколение любовта към свободата. И аз смятам, че за нас от него поколение, пък и за цялата българска Общественост, е истинско щастие, че намерихме още при първите дни на своето освобождение, още при люлката на своя живот готова литература, която ни даде възможност да не се лутаме из лабиринтите на невежеството и на незнанието, жертва на което са били много млади народи, а направо да сучем млякото на живота от първоизточника - руската литература.

Без да искам да надценявам, нито пък да оспорвам някои фактори, които са имали твърде голямо значение върху възпитанието на моето поколение, аз мисля, че имам правото да поставя една твърде рязка демаркационна линия между моралните, политическите, общосоциалните и философските концепции на това поколение, израсло при тези твърде благоприятни условия, и следващото поколение, което дойде да поеме ръководството на политико-обществените борби на обединена България и да ги доведе постепенно до един край, който ние вече свикнахме да наричаме катастрофален. Когато се създаваха нови условия за по-интензивна борба във всяко отношение, като че ли в България стана някакъв естествен подбор между онези, които бяха призовани по силата на обстоятелствата да ръководят събитията у нас, и ние виждаме да се извършва една строга диференциация, едно строго разграничаване между интелектуалните сили в страната в нейното понататъшно политическо съществуване. Може би не във всички части на страната ние виждаме това явление, но то се проявява повече или по-малко в зависимост от обстоятелството къде горните влияния, за които говорихме, са били упражнявани по-силно. Неоспоримо е, че в Южна България, или по-скоро в бивша Източна Румелия, темпът на политическите борби е бил по него време, а донякъде е досега много по-

силен, отколкото в Североизточна България, защото тъкмо тук са се кръстосвали влиянията от различен характер, външен и вътрешен.

Независимо от всичко това кръжоците, които се образуваха по него време по училищата, бунтовете, които ставаха в гимназиите, борбата, която се водеше дори в семействата между старото и младото, всичко това под непосредственото влияние и на нашата революционна литература създаде едно психическо настроение у тогавашната младеж да гледа на обществените борби у нас през призмата на един голям идеализъм, който тя бе усвоила и наследила от Левски, от Ботева, от Каравелова, от Раковски, Караджата и др. А когато се появиха движения от революционен характер за свобода и в неосвободените области, като Македония, Тракия и др., твърде естествено е, че българската младеж от поколението, към което принадлежа, не можеше да остане хладнокръвна, не можеше да гледа индиферентно на това, което ставаше около нея. Появиха се първите чети в Македония, появи се там едно движение, макар и начело с един авантюрист като Калмиков, което без да успее да се разшири из страната, повдигна крайчеца на една завеса, която прикриваше едно ужасно положение в султанските страни.

Също такова движение, само че под знака на старото хайдутство, се появи и от тракийските планини, из Странджа и Родопите. Това има за последица ако не друго, то най-малкото да разтърси и смути спокойствието на българския народ. А същевременно да възбуди голямата македонска и тракийска емиграция, която се намираше в страната. И безспорно не можеше тази емиграция да не се отзове на апела, хвърлен от населението на поробена Македония и на поробена Тракия. Създадох се тогава в България македонски организации на легална почва, които постепенно бидоха така или иначе използвани от политически авантюристи За цели, съвсем неотговарящи на онези, които са ръководили основателите на тези организации. Фамозното въстание през 1895 г. на Трайко Китанчев, което всъщност не бе никакво въстание, а един набег на отделни чети от българска в турска територия, нямащ нищо общо със самото население, и то на свой ред упражни немалко влияние върху душевното състояние на тогавашната младеж. И твърде естествено е, че това влияние се изрази в различна форма в зависимост от начина, по който отделните групи и младежи възприемаха новото събитие. Все пак мнозина взеха участие непосредствено в тези набези и тяхното връщане в България пръсна легенди из средата на младежта, част от която се възпламени до положението да прегърне каузата на македонския и тракийския роб като своя собствена кауза.

Казах още в началото на тези свои бележки, че възраждането на българския народ, което почна още преди Паисия, има своя контюнент след 1878 г. Тази мисъл аз искам да подчертая доста

дебело, защото тя е, която ще обясни по-добре начина, по който се продължи и проведе борбата на българския народ за неговото национално обособление.

Страните, в които процесът на Българското възраждане продължи и след горната дата, са Източна Румелия, Македония и Тракия с главни градове Пловдив, Солун и Одрин. Веднага след приключването на войната между Русия и Турция отпочна едно преселение на по-голямата част емиграция, дошла в Цариград, Египет главно из полите на Стара планина и селищата на Средна гора. Новите политически и главно социални условия, които настъпиха в победена Турция, и по-дълбокото проникване на произведенията на западната индустрия в изостаналата по-назад Турция предизвикаха това връщане към родината. Абаджиите в Цариград и млекарите в Египет се върнаха повечето в Източна Румелия, но заедно с тях върнаха се и много от онези водачи-интелектуалци, които дотогава живеяха в Цариград и се навъртаха около Петко Славейков, вестник "Македония" и другите български културни учреждения. В Пловдив още бяха живи известните възрожденци д-р Чомаков, Йоаким Груев, Найден Геров и др. Те продължаваха да се занимават с обществените въпроси и съвсем не бяха един от второстепенните фактори в страната, що се отнася до културното издигане на масите и до тяхното национално съзнание. Защото трябва да се признае, че след освобождението на Източна Румелия в тази страна остана да се доразреша големият национален въпрос. Там Органическият устав предвиждаше равноправието пред неговите постановления на трите националности в страната - българска, турска и гръцка. Езиците на тези три нации бяха според устава официални из всички учреждения функционираха и си служеха с тези три езика според желанието на публиката. Съдилищата провеждаха процесите на един от тези три езика според желанието на заинтересованите, а съдът издаваше присъдите обезателно на тези три езика. Процесът на национално обособление, почнат от времето на Възраждането, от времето на Раковски, не бе завършен в Източна Румелия. Той дойде като наследство след освобождението на България. И всички пионери, които работеха по този процес, трябваше да продължат работата си и след създаването на Източна Румелия. Борбата не бе лесна. Турците наистина бяха един помирителен елемент, онзи, който не бе подготвен да посрещне голямия удар и да реагира веднага, според както можеше да се предполага, обаче, гръцкият елемент, който населяваше повече градовете, упорствуваше, защото той бе обладан от духа на мегали идея, който дух, както е известно, живее във всеки един грък, където и да се намира той на земното кълбо. Крайморските селища и някои малки пунктове около Пловдив бяха под твърдо гръцко влияние. Екзархията не бе завършила

работата си в тези места преди Освобождението, а гръцкото правителство все хранеше надеждата, която и днес не е изгубило, че този край, който някога е бил владян от Византия, че онези планини, като Родопите, които са били седалища на гръцки древни богове, не могат и не бива днес да бъдат притежание другиму освен на гърците и не бива да бъдат заселени от варвари. Борбата, която отпочна в началото при създаването на Източна Румелия между гръцкия и българския елемент в тази страна, бе твърде ожесточена. И още в онези времена изборите за народни представители в Областното събрание се придружаваха винаги с побоища и убийства. Но старите възрожденци, които събитията от войната свариха в Пловдив, бяха изморени, те си отиваха, дойде друга смяна. Това бяха Михаил Маджаров, Стефан Бобчев, Димитър Ризов, Захари Стоянов, Никола Генадиев и мнозина още други сравнително млади хора с по-голяма енергия, макар и с не голяма още опитност. Те подеха борбата на старите възрожденци и я пренесоха еднакво на културна и политическа почва. Знаят се събитията, в които взеха участие тези сравнително млади хора, и които събития завършиха със Съединението и Сръбско-българската война през 1885 г.

Но когато говорим за този континуитет от Възраждането, ние не можем да не ревелираме фактите от много голямо значение, които дойдоха да засилят тази, ако мога да я нарека, неовъзрожденска дейност и които факти донесоха нови елементи, несъществуващи дотогава в борбите и устремите на българския народ, нови влияния, които имаха отпосле решаващо значение върху по-нататъшната революция на политико-обществените борби у нас, преди всичко не можем да изпуснем пред вид влиянието, което руската военна окупация упражни не само върху обществения и политически живот в Източна Румелия, но главно върху духовния живот на новата подрастваща интелигенция. Кадрите на тогавашната руска окупационна войска се състояха от офицери, чийто произход не бе отдолу, от масите, това бяха повече, почти изключително хора, принадлежащи към класата на управляващите в Русия, синове на руските помещици, на руската аристокрация, на руската военна каста. И това бяха не само руси по произход, а между тях се срещаха и финландци, и естонци, и литовци, и въобще хора, които произхождаха от твърде културните тогава северни народи, които бяха под владичеството на царска Русия. Всички тези хора, началници на руската окупационна войска в Източна Румелия, бяха повече или по-малко под влиянието на новите зараждащи се влияния от политически и социален характер в царска Русия. Това бяха интелигентни хора с една подчертана обща култура, които се намираха още под впечатлението на декабристките прояви в Русия, и хора, които почувствуваха себе си твърде щастливи, че поне дотогава се намират като окупационна армия

вън от пределите на Русия, се чувствуват по-свободни и в по-голямо духовно общение с културата на останалия свят. Самият факт, че принципите на свобода, братство и равенство, принципите на равноправие, подчертани в Органическият устав, бяха приети с еднаква готовност от руските представители и учредителната комисия, както и от представителите на останалите велики сили, показва една парадоксалност, която за нас днес е твърде много и добре обяснима: представителите на най-големия политически абсолютизъм в света, на който само султанският режим, можеше да конкурира, тези представители, с пълна готовност и дори с едно старание, за никого неочаквано, не само подкрепиха, но възприеха като свое предложението да се даде една такава либерална конституция на току-що политически освободения народ в Източна Румелия. Не ще бъде нито дръзко, нито смело да се твърди, че когато представителите на Биконсфилд или тези на Бисмарк предложиха в комисията на чуждите агенти в Източна Румелия да се създаде една държава с такава политическа конструкция, интимната мисъл на тези представители е била да поставят в неудобно положение представителите на руския монархизъм и с това да дискредитират влиянието пред масите на руския народ, на руската държава, което влияние по него време беше огромно, защото как можем да мислим иначе след това, което беше се случило в Берлин, където същите агенти на Дизраели и съдружие бяха разрушили делото на руските победоносни войски. И така това поведение на представителите на Русия в учредителната комисия при създаването на Органическият устав на Източна Румелия издигна още повече престижа на освободителните войски и даде възможност на едно още по-широко и още по-голямо общуване между руските военни кадри и тогавашната българска интелигенция в Източна Румелия. Както споменах по-горе, повтарям: по-голямата част от кадрите на тази армия бяха хора твърде интелигентни и вземали участие в политическите борби на своята страна, разбира се, под една прикрита форма. Те не можеха да не съобщят и да не предадат своя начин на гледане на хората, с които общуваха в страната, а последните бяха готови винаги, безкритично дори, да възприемат мислите и съжденията на своите освободители. Нито политическото възрение на декабристите и нито онова широко революционно движение, изразено чрез емигрантската литература, начело на което стоеше "Колокол" на Херцена, нито борбите и участието на Бакунина във всички социални революционни движения в Европа от 1848 г. нататък бяха чужди на тези млади интелигентни хора.

Онова, което те не можеха да вършат в Русия поради изключителния режим, който съществуваше там, вършеха го в Източна Румелия при новата обстановка на тази страна, където Органическият

устав гарантираше свободата и словото, на печата, на събранията и пр. Така ние можем да си обясним защо именно след създаването на новата държава - Източна Румелия, почна този прилив, това движение на политически хора, еднакво както от юг, така също и от север и запад, и ние виждаме в страната да прииждат емигранти от всички кътища на Европа. Така ние виждаме идването в Пловдив и на д-р Русел, другар на Христо Ботев. Както всички останали, така и д-р Русел не мина, без да остави следи в тази страна. Неговият контакт с онази част от тогавашната интелигенция, която беше дошла да подготви съединението между Източна Румелия и Северна България, се изразяваше повече в запознаването на тези младежи с новите веения, които бяха се породили в света след 1848 г. Д-р Русел в Пловдив упражни над тези млади хора такова влияние, каквото той бе упражнил и по-рано над Ботева в Букурещ. Д-р Русел бе голяма фигура, неспокоен по дух, смел, работлив. Със своите схващания върху политико-обществените въпроси, със своите близки, братски отношения с масите в града и околните села, със своите безпощадни критики върху социалната структура на страната и отношението между отделните корпорации в града, той бе скандализирил т. нар. "порядъчно общество". Както се знае, още при първите дни след Съединението той бе арестуван и екстерниран.

Друго едно обстоятелство, което твърде много повлия върху формирането на характерите и идеологията на тогавашната младеж, бе сравнително близкото разстояние от Парижката комуна. Едва някакви 15 години отделяха тази младеж от парижките събития през 1871 г. А като се прибави към това руската задгранична литература, разпространявана така обилно в страната, картината ще бъде твърде ясна, за да си обясним как се създаде в младежта от нея епоха онзи манталитет, който я направи по-дръзка, по-бойка, по-решителна, в провеждането на понататъшните борби.

Ето защо в главни черти онези малки и големи фактори, които, както казах и по-горе, създадоха моралната физиономия на поколението, призовано да продължи в Източна Румелия делото на нашите стари възрожденци, няма да бъдат пълни, ако заедно с тях не бъдат изброени всички онези обстоятелства от чисто стопански, икономически характер, които също съдействуваха за превъзпитанието на младите поколения след създаването на Източна Румелия. Още от първите дни от съществуването си Източнорумелийската държава бе изправена пред една твърде тежка задача, а именно - да разреши т. нар. аграрен въпрос, доколкото той можеше да съществува в страната като обособен такъв. Знае се, че турците оставиха както в България, така също и в Източна Румелия, а още повече в последната, отколкото в първата за разрешаване въпроса за чифлигарството. В широките и плодородни тракийски поля,

по долината на Марица, по тази на Тунджа, по полите и разклоненията на Стара планина, Родопите, Странджа и Средна гора съществуваха големи поземлени имения, принадлежащи на бейове и чифлишки сейбии (стопани). Румелийската държава трябваше да се справи с поземлената собственост, а тя не бе подготвена за това. В тази област не можеше да се пипа кутуришки³, а бе нужна една планова работа, бе нужна една компетентност, каквато държавата не притежаваше. Не само че ѝ липсваха органи, чрез които да въведе належащите аграрни реформи, но което е твърде важно и никога не бива да се изпуска пред вид, то бе обстоятелството, че Румелийската държава наследи Турската империя, чийто държавен институт беше съвършено дискредитиран пред очите на широките обществени маси. По психическо настроение, по политическо възпитание, дори по един дух на атавизъм, останал наследство от богомилските времена, българинът, а особено тракиецът, е недоверчив по отношение на властта, на нея той е гледал по-скоро като на враг, отколкото на един регулатор на обществените и стопанските отношения в страната. Държавата, която в продължение на 500 години е била чужда на този народ, не е могла веднага още след Освобождението да се наложи със своя авторитет, от какъвто тя има нужда, за да действа и да се крепи. Държавният институт никога до Освобождението на Източна Румелия не е вземал под внимание интересите и нуждите на масите и естествено последните са бивали отчуждени от този институт. Дори да искаше новата държава да коригира грешките на миналото, тя нямаше за това абсолютно никакви материални възможности. Ако понякога в политическите прийоми може да се действа с известен успех чрез силата, то в областта на социалните отношения силата е не само неефикасна, но тя е манифестация на безсилие от страна на онзи, който би желал да се възползува от нея. Новата държава нито бе закрепнала, нито бе акредитирана достатъчно, нито пък бе в пълната компетентност по въпросите, които трябваше да разрешава, за да даде едно справедливо разпределение на богатата в цялата страна. По такъв начин чифлигарският въпрос остана неразрешен, а ако тук-там се появиха някои и други разчленувания на поземлената собственост, то се дължи по-скоро на личната инициатива и дори ако щете, на смелата експроприация, с която си послужиха отделни личности в началото по отношение на безстопанствените имоти, изоставени от турците, а по-после и по отношение на големите, едри собственици, които бяха успели да се настанят на мястото на турците-чифликчи. Този голям въпрос от чисто социално естество не можеше да бъде разрешен от днес за утре. И за това времето го отложи за по-сетнешно разрешаване, но паралелно с него в Източна Румелия бе изникнал и бе се наложил един друг въпрос за разрешение – въпросът за по-нататъшното съществуване на

еснафството и занаятчийството. Тези две социални категории бяха почнали от по-рано още да висят във въздуха благодарение на външни условия, но когато се създаде Източна Румелия, тези външни условия се засилиха и умножиха, защото при създаването на Източна Румелия създателите ѝ поискаха и наложиха преди всичко запазването на своите собствени интереси. В Източна Румелия се създаде режим на безмитния внос, обстоятелството, което днес е една пълна революция в обмяната, в търсене и предлагане. Фабричното производство на Запад намери широко отворени вратите и нахлу, като изведнъж разнебити дребното занаятчийство и дребния еснаф. Започна се едно бавно, но сигурно пролетаризиране на широките работни маси. Станът бе изхвърлен от къщи и монтиран по фабрики, работникът престана да бъде постоянен обитател на жилището си, по-голямата част от своя живот той прекарва вече във, по фабрики и работилници. Салариатът /наемничеството/, който по-рано се изразяваше по-скоро в натура, отколкото в ефективни стана норма на отношенията между работника и работодателя. Това бе нова форма в тези отношения.

Принципите, издигнати от Първия интернационал и от всички работнически сдружения в света, не можеха да не засегнат и Източна Румелия. Тези принципи, подети и разпространявани от адептите на новото време, постепенно почнаха да намират почва в новата държава и естествено да създават настроение между работничеството не само от политическо, но и от общо социално естество. Разбира се, че както навсякъде, така и тук това бе младежта, която се зарази от новото, това бе тя, която взе в ръцете си прокарването на една нова идеология, що се отнася до въпроса за разпределението и използването на обществените блага, и тази младеж не можеше да не прегърне новото, което ѝ беше подшушнато от 1848 г. и което ѝ бе протръбено от 1871 г. Още Ботев бе посочил значението на Парижката комуна в борбите на работничеството по целия свят. Хвърлените лозунги, подкрепени със смъртта по парижките барикади на Домбровски, бяха пръснати по целия свят от гърмежите на пушките, отправени срещу комунарите в Пер Лашез. Може би Галифе, този галониран палач, да си въобразяваше, че е унищожил Парижката комуна, но той сигурно допринесе за развихрянето на духа на бунта, на протеста, на борбите, които Парижката комуна лансира през споменатите дни на 1871 г.

Тези два факта – немоцта на Румелийския държавен институт и силата на революционния международен дух, дадоха един голям и решителен тласък на психиката у румелийската младеж да тръгне по пътя на крайния либерализъм в политическо и социално отношение. Само така ние можем да си обясним защо младото поколение в Източна Румелия се отдаде така бързо, така предано, и ако щете, беззаветно на

голямото реформаторско движение от международен мащаб, което се появи тогава в Европа и Америка и което не можеше да отmine, макар и малката Източна Румелия. И който наблюдава по-отблизо събитията в тази страна, той ще види, че наистина първите пионери на националноосвободителното движение в Румелия са и първите пионери на стремежа към обединение, към интегрално обединение на масите в тази страна, към тяхното политическо и икономическо освобождение. Когато в Източна Румелия се повдига въпросът за русофилство и русофобство, той не почива на базата на симпатия или антипатия към Русия в дадения момент, а по-скоро върху онова международно понятие, що се касае до политическата и социалната структура на руската държава. Никой не отричаше самоотвержеността на всички паднали за свободата на тази страна руски граждани, но мнозина, ако не повечето, отричаха алтруистичните чувства на руския монархизъм при провежданата „освободителна“ акция на руските войски. Русофилството бе и едно двуличие, то се изразяваше не само в симпатиите по отношение на руския народ, а главно в симпатията по отношение на руския царизъм, докато русофобството бе ясно и разграничено. То не се отнасяше до руския народ, нито до неговите революционни водачи, а се касаеше изключително до руското управление, до руската сатрапия, до насието на царизма над цялата необятна велика Рус.

Ето как и при каква амбиалност /среда, атмосфера/ се развиха чувствата и настроенията на новото поколение в Източна Румелия и ако ние разберем това, нам ще ни станат твърде ясни по-нататъшните прояви на това поколение в политико-обществените борби не само в Румелия, но и в България, след като те се съединиха. И ако аз се спирам по-дълго върху всички тези събития в Източна Румелия, правя това от съображения, че румелийската младеж, румелийското младо поколение даде един много голям тласък на политическите и обществените борби в свободна България. В Източна Румелия се разви по-спонтанно едно поколение с по-либерални схващания и с по-решителни действия. Не може да не стане дума и за духовното превъзходство още преди Освобождението, което Пловдив имаше над целия български народ. Тук, в Пловдив, както се знае, бе люлката на вътрешните възрожденски борби, лозунгите, хвърлени от Цариград, намираха веднага почва преди всичко в Пловдив, подемаха се оттук и след това им се даваше гласност и разпространение навсякъде. Така нареченото „жълто училище“ в Пловдив игра една от най-забележителните роли в нашия предосвободителен период, а и след освободителния такъв в известно време. В това училище, основано от Йоаким Груев, се изредиха много наши възрожденци като ученици. И самият Левски мина през там. Не можеше тази духовна обстановка да не се отрази и след Освобождението

върху младото поколение. Вън от това още преди самото Освобождение Източна Румелия бе твърде много близко до крайбрежието на Бяло море, а и до Цариград. Ако е истина, че морските народи стоят в по-близък контакт със световната култура и възприемат по-непосредствено нейното влияние, то Източна Румелия изпитва това влияние до нейното присъединяване към България. И ако България в своите етнографски граници бе повече разположена край бреговете на морето, може би нейното политическо освобождение щеше да дойде по-рано, може би, казвам, заедно с това на Гърция. Така и само така ние ще трябва да си обясним по-нататъшното проявление на хората от моето поколение, които бяха попаднали почти непосредствено под влиянието на тези условия. Аз не мога да отрека грешките, в които попаднаха хората от това поколение. Ще бъде много пристрастно погледнато на по-нататъшните събития у нас, както някои наши историци погледнаха, ако ние приемаме, че всичко станало е добре станало. Такъв детерминизъм в политиката не съществува и не може да съществува.

Но като стана дума за грешките, сторени в периода на съществуването на Източна Румелия, аз не мога да не се спра на най-голямата грешка, извършена от поколението, което притежаваше привилегията да ръководи общественото мнение в тази страна. Затова нека ми бъде простено едно малко отклонение. Знае се как стана съединението между Източна Румелия и Северна България. Знае се какви бяха непосредствените последици от това съединение. Преди всичко руските окупационни войски се оттеглиха от страната, после руските инструктори напуснаха румелийската и българската войска. След това се предизвика негодуванието на Русия и другите велики сили. После дойде силното недоволство на Турция, която незабавно изпрати войските си на румелийските граници, особено към Тъмраш – над Пловдивското поле. А най-важното, че точно при такова едно вътрешно и международно положение сърбите намериха за най-подходящо време да обявят война и да нахлуят в България. Животът на младата българска държава остана да виси на косъм. Трябваше съчетание на много условия от международен и вътрешен характер, за да се предотврати първата катастрофа на тази нещастна страна. Ако не бе победата пред Драгоман и Сливница, никой не можеше да каже дали днес България щеше да съществува. Това е единият резултат от погрешната стъпка с обявяването на Съединението. Но имаше и друг резултат, който не само според мене, а и според мнозина други изигра най-фатална роля върху по-нататъшното развитие на разрешаване на българския национален въпрос. Ще си послужи с един много характерен факт. След Сръбско-българската война, след победата на българите, след консолидирането, само вътрешно консолидиране на България, остана висящ въпросът за

отношенията на новата обединена страна с великите сили, особено с Русия. Последната се чумереше и не даваше и дума да става за някакви нормални отношения между нея и нейното създаване. Българската държава се видя в едно безпомощно състояние, тя разбра, че що се касае до нормализиране на нейното международно положение, необходимо е да има покровителството на една голяма страна и естествено това на нейната освободителка Русия. И затова биде избрана и изпратена една делегация от 5 души, която да отиде и се срещне с императора Александър III, комуто да представи извиненията на българското и румелийското правителство за извършеното съединение без негово съгласие и да иска прошка за стореното. По свои съображения от политически характер Александър III не посрещна охотно това известие. И когато делегацията се запъти за Петербург, той напусна своята столица и отиде в столицата на своя дядо – Копенхаген, обаче нашата делегация разбра това още във Виена и вместо към изток, потегли към северозапад. Там беше вече Александър III и делегацията след дълги молби и ходатайства бе допусната да се яви пред императора. Министърът на външните работи в Русия тогава беше Гирс. Той посрещна делегацията и той я въведе в антишамбра /помещение за изчакване при аудиенция/ на двореца. При предварителните разговори, които Гирс има с българската делегация, за да узнае какво собствено тя ще говори с императора, Гирс се обърна към българските представители и им каза: „Какво ще ви каже Негово Величество по отношение стореното от България не зная. Зная обаче, че вие извършихте една много голяма грешка, да не кажа престъпление, по отношение бъдещето на България. Без да вземате под съображение международното положение на Русия, която още не се е отърсила от своя неуспех в Берлинския конгрес, вие я изправихте пред едно събитие, което тя не очакваше и за което не бе подготвена да ви помогне. Вие знаете много добре, че покрай Княжество България в Берлинския конгрес се създаде не само Източна Румелия, но и автономна Македония, гарантирана от чл. 23 на Берлинския договор. И ако този член досега не е напълно приложен в Македония, това не означава, че руското правителство щеше да изостави своето морално задължение постепенно да наложи чрез международно разбирателство реализирането на чл. 23. И ако действително тези от вас, които са извършили съединението между Източна Румелия и България, са смятали, че вършат една голяма патриотична работа и една голяма крачка към обединението на българския народ, нима те могат да допуснат, че Русия не ще им съдействуваше за създаването на обединена България в рамките на Сан-Стефанския договор. Но за да улеснеше този процес на обединение от такова естество, трябваше да се реализира преди всичко автономна

Македония чрез чл. 23 от Берлинския договор, после да се извърши съединението между Източна Румелия и автономна Македония и след това обединението на Българското княжество с тези две автономни вече области“...

Горните изявления на Гирс са автентични. Аз ги зная по разказ на баща ми, който беше един от членовете на тази делегация. Историци, като Симеон Радев, които пишат история на България по своему – от радославовско гледище, – пропускат по твърде понятни причини да отбележат тези декларации на Гирс.

Михаил Герджиков

София, 1945 -46 г.

КОНСПЕКТ НА НЕДОВЪРШЕНИ СПОМЕНИ

Епохата на Възраждането: в борбите вземат участие едновременно и съвместно българите от всички покрайнини на Балканите; останали под турско владичество.

Първото поколение след Освобождението. - Политико-обществените борби в Източна Румелия до Сръбско-българската война и тяхното влияние над възпитанието на това поколение. - Войната и обединението /Съединението/. - Ботев, Левски. - Колежа. Гимназията. Руската литература. Руското революционно движение, кръжоци, бунтове. Старото и младото поколение.

1895 г. Четническото движение на Трайко Китанчев в Македония. Влиянието на това движение, върху ученическата младеж. - Общуване със завърналите се от Македония четници. - Йордан Божков, Иван Костов и др. Кръжоците. - Образуването на Македонски революционен комитет в Пловдив. Романтика. - Брилянтовият орден на Пловдивския митрополит Натаил. - Брилятовия пръстен на Магдалина Ив. Герджикова. - Бунтове, изключвания, Казанлък, Лом, арести, интернирания. - Студенчество. - Контакт с руските емигранти в Женева. - Социализъм, анархизъм, Плеханов, Черкезов, генералните стачки, пряката акция. - Основаване Централен комитет на Македонската тайна революционна организация. - Дрменските революционни акции в Цариград. - Контакт с арменските емигранти - революционери. - Гаро и др. - Решение да се напише и отпечата устав на организацията, да се издава печатен орган на организацията, предшествуван от един позив. - Решение да се отпочне организирането на емиграцията в България и на населението в Македония. Женевския център: Димо Николов, Григор Попдочев, Димитър Общински, Кина Генова, Тодора Златева, Иванка Ботева, Надежда Добрева, Петър Манджуков, Светослав Мерджанов, Михаил Ив. Герджиков, Дим. Гачев, Йордан Калчев. - Париж, Сидуравски. - Литература. - Устав, позив, в. "Отмъщение"⁴. - Нужда от пропаганда и организация. - Липса на парични средства. - Жребий. - Григор Попдочев заминава за България. - Димо Николов се готви за Македония. - Организации в Пловдив. Стара Загора, Казанлък, Чирпан София, Русе. - Първите революционни издания. - Разпространението им и първият ефект. - Безпокойства в Женева. - Мерджанов заминава по дирите на Дочев. - Телеграмата от Мерджанов. - Герджиков заминава при Дочев и Мерджанов. - Мисията на Дочев пропаднала. -

Самоубийството му. - Мерджанов и Стефан Михов организират кражба и успяват. Завръщане в Женева на Герджиков, Манджуков, Мерджанов. - Приготовления за навлизане в Македония. - Герджиков отново в България. Срещата му с Гоце Делчев. - Преговори между двете организации. - Сливането им в една. - Манджуков, Мерджанов, Соколов, Калчев, Ганчев, Герджиков в Македония. - Организиране "гемиджиите" във Велес и Солун. - Влиянието на Женевския кръжок в идеологично отношение върху В. М. О. Р. Организация. - Новата струя в революционното движение. - Идеологичен афинитет между Делчев и представители на "женевци". - Внасяне на социален елемент в борбите за освобождаването на Македония и Одринско. - Организация, пропаганда, четническо движение и тероризъм. - Липса на парични средства за организация и пропаганда: експедицията на Гоце Делчев в Алиботуш. Сарафов и неговото влияние върху някои членове от Женевската група. - Подкопаване Отоманската банка в Цариград. - Прикрит стремеж на Сарафов да се наложи на Централния комитет. - Негови агенти в Солун. - Кипров издава неволно подземните работи в Цариград. - Мерджанов пред екзарха. - Борбата между Организацията и екзархията - организацията се налага по назначаването на учителите. - Новата струя в организационното движение. - Влиянието на Женевския кръжок и на левичарството: засилване на терористическите акции, подкопаването на Отоманската банка в Цариград, планомерното организиране, привличане на масите в движението, засилване агитацията и сред небългарския елемент в Македония и Одринско, набавяне революционна литература, създаване нелегални хектографираны вестници по образеца на руските революционни издания, запознаване със социал-революционните движения на Запад и в Русия. - В Битоля. - Делчев е спечелен напълно за новото веене и новата тактика в движението: идеологично той се приобщава към левите тенденции, които са предимно анархистични, защото по него време социалдемократическата партия не взема становище по македонския въпрос; или ако вземе такова по някои конкретен въпрос - то е отрицателно. Защото според Благоев, Кирков, Димитър Димитров, Гаврил Георгиев и др. всяко националреволюционно движение е дребнобуржоазно такова и следователно реакционно. По-после, когато организацията почва по-интензивна дейност и под влияние на "женевци" млади, интелигентни хора с левичарска идеология почват да прииждат в редовете на организацията, когато същите "женевци" внасят социален елемент в движението - партията коригира становището си разбира се, по чисто тактически съображения. - Нов етап в движението. - Самоковските "железари" също се приобщават към новите веения и попадат под пълното влияние на "женевци". Те дават: Петър Юруков,

Стефан Карловчето, Душо Желев...

НАЦИОНАЛНИЯ ВЪПРОС

Признаване абсолютното право на всека нация, голяма или малка, на всеки народ, слаб или силен, на всяка провинция, на всяка община на пълна автономия...

Всека нация, малка или голяма, всяка провинция и дори всяка община, както и всеки индивид имат абсолютно и неотменно право да разполагат сами със себе си, да се организират вътрешно и да се съюзяват с когото пожелаят...

Ако те се изолират в тяхната независимост, ще се лишат от всички услуги, от всякаква помощ, от всяко покровителство на солидарността...

М.Бакунин

Какво значи "национален въпрос"?

Право на самоопределение на един народ и право да се бори той за своето освобождение и своята независимост, когато е под чуждо иго. Практически, в съвременната история, този въпрос излиза на международната сцена след Великата френска революция от 1789 г. и предизвиква национал-революционни движения по времето около революцията от 1848 г. във Франция.

На Балканския полуостров, първа се освобождава от турското господство Гърция и след нея Сърбия. България осъществява освобождението си от същото пет-вековно турско иго, в резултат на много борби и след априлското въстание през 1876 г. и руско-турската война в 1877 - 78 г.

Каква е била позицията на анархизма по отношение на това национал-революционно движение и изобщо към борбите за такова национално освобождение? Въпросът е ясен и категоричен: позицията на анархизма, а не на тези или други анархисти, взети индивидуално или колективно?

Има само един отговор - той е принципен, сиреч, продиктуван е от основните принципи на анархизма като социал-филисофска идеология и обществено революционно движение, съществените от които са принципа на свободата, принципа на солидарността, изразен във федерализма и принципа на интернационализма.

Този отговор е даден много ясно в цитата от Бакунин, даден в погорното мото.

Бакунин многократно разглежда проблема, като отива по-далеч от националистите и го третира като проблем на човека, с неговото неотменно право на индивидуална и колективна свобода. Но за Бакунин и, изобщо, за социалния, революционен и организационен анархизъм, на който той е един от основоположниците, няма свобода извън солидарността, съюза, федерацията. Оттам, ползуването от свобода се обуславя от солидарност и влече след себе си отговорност.

Пределно ясно е, че самоопределението на народите и тяхното обособяване в автономни и независими общности е право, което не може да се отрича от никого и по каквито и да било, дори най-възвишени, съображения. Но ползуването от такова абсолютно и неотменно право е неразделно свързано с отговорността за последствията, които могат да настъпят от упражняването му, при най-голяма свобода.

Тази неизменна, класическа позиция на социалния, революционен

анархизъм, повтарям, е принцична, както позицията му против властта, държавата, частната собственост и капитализма, експлоатацията, църквата и прочее.

Но в историческия живот има развитие, стават промени, създават се различни, сложни и понякога дори противоречиви условия и обстоятелства, които налагат конкретни отношения към конкретни случаи на прилагане принципната позиция. Няма място за догматизъм, автоматизъм и сляпо прилагане на принципите. Само в този смисъл може да се говори за стратегия и тактика. Но и тактиката и стратегията не могат да противоречат и да довеждат до отрицание на принципите.

Какви са и как се представят в нашата епоха движенията за автономия и национална независимост?

След Втората световна война, движенията за национална независимост - освобождение от чуждо политическо, социално и икономическо господство се засилиха и взеха повсеместен световен характер, като се сливат и покриват с общия стремеж за премахване колониалната и новоколониалната зависимост.

Тази е първата неоспорима констатация.

Паралелно с този факт, за отбелязване е, като резултат от една прогресивна еволюция на цялото човечество, изразена в големите постижения на науката и техниката, известно интернационализиране в отношенията на съвременния свят, което поставя във всеобща взаимна зависимост хората и народите от всички страни - големи и малки, слаби и всемогъщи - по всички континенти.

При тази съществено нова характеристика на света, автономията си остава все пак една естествена - органическа, бих казал - необходимост. Но абсолютната независимост, особено в икономическо отношение, става илюзорна и невъзможна.

Следователно, при практическото решаване на националния въпрос, трябва да се държи сметка за относителната възможност за осъществяване реална независимост, без да се отричат националреволюционните движения.

Такова решение, разбира се, е задача и право на пряко заинтересуваните и на тяхна отговорност. Няма място за налагането му отгоре или отвън, от някаква висша международна инстанция нито дори като доктрина, изработена от когото и да било в някаква социологическа лаборатория.

Повтарям /повторението често се явява необходимо - за по-голяма яснота/: националният въпрос е принцична позиция на анархизма. Бо тъй като анархизмът, като обществено движение, е представляван от анархисти, следва да се запита: каква трябва да бъде и каква е днес позицията на анархистите от организираното движение, при

конкретното решение на националния въпрос?

Отговарям: благоприятна, повече от всякога в миналото, към движенията за национал-революционно освобождение на народите.

Защо?

Първо, защото всяко освобождение, дори то да е само политическо, всяко ползуване на свобода е прогресивно явление. Второ, защото в наше време, повече от всякога в миналото, всяко революционно движение за освобождение от чуждо политическо иго включва неизбежно и елементи на социално освобождение, обект на социална революция, за каквато работят анархистите.

А тази категорична декларация, също за по-голяма яснота, налага друг въпрос: понеже се касае за освобождение на народи, пита се: що е народ и как са създадени народите?

Дефиниция: народ значи общност от хора, които съставляват едно общество, населяват определена територия и имат обща история, известен брой общи обичаи и традиции, общи стопански, социални и политически институции, без да е абсолютно необходим общ език, като обединителен признак. Един народ може да бъде - и най-често е съставен от различни народности и етнически групи. "Чист", расово и етнически, народ не съществува днес. Народите, в днешното им състояние, състав и разделение са резултат на историческо развитие, в което са действували многобройни, сложни и преплетени фактори: етнически произход, преследвания, нашествия, насилствени покорявания и асимилации, заграбване територии с различно население, продажби и присъединявания, вследствие женитби на владетели, преселения и смесвания на различни етнически групи и прочее.

В днешната им обособеност, народите може да обхващат различни географски и исторически области, които в миналото са били населявани от съвсем други народи, с друг етнически произход и състав. В някои от тях в миналото може да е преобладавала друга етническа група или националност, с други малцинствени националности и етнически групи, а днес е настъпила коренна промяна в националния им състав.

КОНКРЕТНИ СЛУЧАИ

Позволявам си да разгледам, само като примери, някои конкретни случаи на национал-революционни движения в миналото и днес, за да определя, според личното ми мнение /което никого не ангажира и задължава/ какво може и трябва да бъде отношението на организираното - национално и интернационално - анархистическо движение.

Бързам да заявя, за да не бъде разбран и превратно тълкуван, че при всеки конкретен случай важи само решението на заинтересуваните народи и етнически общности, дори и когато това решение би било неправилно, погрешно и несправедливо. И, обратното, ако дадено национал-революционно движение е ретроградно, реакционно, шовинистично и в противоречие със социалния напредък на нашата епоха, дори и да е израз на единодушни тежнения на населението в дадена страна, не е задължително за нас, анархистите, да го одобряваме, да го приемаме и да се солидаризираме с него, щом изхождаме от интернационалистическа позиция. Тя за нас е по-важна от всякакъв тесен национализъм и шовинизъм.

България под турско иго. Населението на средновековна малка България, превърнато от ваяка на историята в народ, каквото и да е било името му, попаднал чрез насилствено покоряване под турско иго, без чуждият окупатор да е успял да го асимилира, е било в пълното си право да се бори за освобождението си.

Турската империя е в разпадане. Поробеният български народ, съхранил самобитността си и дорасал до едно високо национално съзнание, създава свои обществени кадри, своя интелигенция, които заемат позиции дори в самата столица на окупатора. Този народ е извършил също известно икономическо развитие, в рамките на империята, спъваща по-нататъшния напредък. Кой би могъл да отрече правото му да разчупи черупката на чуждестранното иго?

Националното възраждане, дори и да е довело само до национализъм, може ли да остави безразлични интернационалистите, като Ботев към борбите за национално освобождение, още повече при положение, че в революционното движение има социални аспирации и възможности да се задълбочат тези борби, с по-ярко очертана тенденция към социално освобождение?

Вярно е, че не се дойде до социално освобождение. Вярно е, че патриотството не бе преодоляно. Вярно е, че така може би е съдено да приключва всяко национал-революционно движение и в днешно време, но достатъчно сериозни ли са аргументите, позоваващи се на подобни

факти, за да се отричат правата на поробените народи да се борят за националното си освобождение?

Алжир беше голяма френска колония, със значителни природни богатства, с широко отворена врата към света, благодарение с достъпа ѝ до Средиземно море, със съседство с други арабски страни и народи, които също търсеха и постигнаха националното си освобождение. Народ, съставен от различни етнически групи, но споен с една, обща религия и култура. Народ, достигнал необходимото национално съзнание, с налични национални и военни кадри, създал силно национал-революционно движение, в един момент на силно проявена деколонизация в световен мащаб.

Имаше ли този народ право да се бори за наднационално освобождение, да въстане с оръжие в ръка и имаше ли перспектива за успех, в момент, когато окупаторът бе в остра криза на деколонизация?

Отговорът бе даден с резултата от неговата революционна война.

Испания, страна, осъдена от географията и историята да стане, рано или късно, федерация на автономни общини, включваща и Португалия, за каквато работи и се бори, повече от един век, мощното анархо-синдикално и анархистическо движение, страна със силно проявени тенденции на автономия, съставена от много етнически групи, пъстра мозаика от националности, с различни езици и местни наречия, може ли народът ѝ да търпи умъртвителната черупка на отдавна надживяния кастилски централизъм?

Две поне съставни части на страната - Каталания и страната на баските - със силно проявени автономически движения, имат неоспоримо право на автономия, "да се организират вътрешно и да се съюзоват с когото пожелаят...", както казва Бакунин.

Значи, анархистите в Пиринейския полуостров и в интернационалното движение не могат да не бъдат благоприятно и принципно разположени към исканата автономия.

Необходимостта да се признае правото на автономия се налага дори на политическите партии, крайно централистични по тяхното естество и на самата Испанска държава. Те побързаха да организират съответните референдуми дори в области, където такава тенденция за автономия не бе силно проявена. Това се извърши не толкова за задоволяване на манифестираните аспирации, но за да се окарикури самата идея за автономия с изопаченото ѝ приложение.

Как стои, обаче, въпроса за пълна независимост, с формално отцепване от испанската общност?

Ако Каталания и страната на баските успеят да извоюват пълна национална независимост, те биха пожелали да се съюзат, на първо място, със съответните етнически области във Франция, с типично

земеделски стопански характер. Това е напълно естествено и би било за тяхната икономика, като индустриализирани области, едно полезно допълнение. Но би ли се съгласила Франция на една доброволна отстъпка? Ако не /а това е повече от сигурно/ ще се прибегне ли към война и кой и как би водил такава война?

Но новоконституираните независими народи, с или без френска Каталония и френските баски, биха ли могли да съществуват, при пълна независимост, в съвременния свят, лишени от земеделското население в другите области на Испания, от тяхната работна ръка и техния пазар?

Самото поставяне на въпроса подсказва отговора, който автономните трябва да си дадат.

Франция - друга многонационална и многоетническа мозайка от областни общности, крайно смлени от една дълга историческа асимилация. Историята е история - отлетяло минало. Колкото тя и да дава основание за реставрация, повратността е илюзорна, особено в днешна Франция. Практически възстановяването на народностната идентичност може да се постигне под формата на културна идентичност „със стопански мероприятия и административно преустройство, насочени към смекчаване или пълно ликвидиране на убийствената френска централизация. Това добре е разбрано от френските политици и държавници и точно то се прави, за да се неутрализират центробежните тенденции.

Най-остри са проявленията на движенията за независимост в Корсика и Британия. Но каква реална актуалност могат да имат те в новосъздадената пазарна общност, където се отива дори до пълна интеграция на западноевропейските страни? А това не е политическа прищявка, а наложителна икономическа необходимост. Областна автономия - да, но пълна независимост под формата на самостоятелни национални общности - това е празна илюзия, с безполезна жертви.

В Нова Каледония - същият проблем добива по друг аспект. Никой не може да оспори правата на този малък народ да търси освобождението си от колониалното робство, което е колкото политическо, толкова и икономическо и социално. Но местното население, с напълно различен от французите етнически произход и история ,се указва днес малцинство по отношение на другата част от населението, като се изключат новодошлите колониалисти и бюрократи от колониалната администрация.

Има жители, които с право могат да се считат също за местно население, защото там са родени и израснали. Нима те трябва да се хвърлят в морето? Въпросът за националната независимост се усложнява и поради това, че и тука пълната независимост се явява проблематична от икономическа гледна точка. Независимост - да, но с

договорни отношения с Франция - изглежда че такава е най-разумното разрешение.

Организираното френско .анархистическо движение е заело официално едно принципно отношение, като се солидаризира с движението за независимост на канадците. Това е логично.

В Италия също има центробежни сили, макар и не тъй остро проявени като в Испания и Франция. Вдъхновителите им следва да се запитат, като знаят, че днес големи страни с многомилионно население и с големи природни богатства, в това число и самата Италия, нямат реална независимост по отношение на други страни, благодарение, на чиято помощ те съществуват, какво може да очаква от една пълна независимост остров Сардиния например? Принципът е добър като принцип, но до какво би довело неговото сляпо приложение?

В Латинска Америка националният въпрос се поставя съвсем различно - там той се слива напълно с вълната за деколонизация и освобождение от стария и от новия колониализъм на САЩ. А национал-революциите са до голяма степен и социални повдигания. Те, дори и когато открито или прикрито са насърдавани и подкрепени по империалистически съображения от СССР и неговите пионки в Куба и другаде, заслужават нашата принципна солидарност, ако не ни е възможно с прекото ни участие да се поддържа направлението, което може да им се дава, както някога /от 1910 до 1918 г. / в Мексико, където революцията на селячеството се вдъхновяваше от мексиканските анархисти.

МАКЕДОНСКИЯ ПРОБЛЕМ

Да се върнем сега у дома си.

Македония е била в неотдавнашното минало и рискува отново да стане "Ябълка на раздора" на Балканите. Този проблем ни засяга не само като българи, но и като анархисти, защото подържането на стар и отживял национализъм, както и разпалването на нов шовинизъм, откъдето и да идва той, означава отравяне на атмосферата и хроническо препятствие в борбата за създаване на един нов свят, чрез съюзяване и изграждане на една федерация на свободните общини. По тази причина, в отношението ни към Македонския проблем, ние изхождаме от интернационалистическо гледище.

От кога съществува и как е възникнал Македонския проблем?

Кръстопът на преселения и нашествия, Балканския полуостров, повече от всеки друг кът в Европа или толкова, колкото и Иберийския полуостров, е многовековна леярница, където са се претопявали племена, етнически групи и народи, смесвали са се и са създавали амалгами. Краен резултат от валяка на историята са народите, концентрирани в държави, които днес носят различни имена и на които всеки може да даде име, каквото му се харесва. Но всеки от съществуващите днес народи на Балканите, колкото и да са прилични един на друг, имат определен характер и се отличават един от друг. Между тях, една такава алмагама е и българския народ, смесица от турко-татари, хуни, хазари, кумани /колко семейства има у нас, които носят дори името "Куманови"!/, печенеги и всякакви варвари „нахлули и заселили се тук, където вече е имало различни славянски племена и тракийци ,считани за местно население. /Кой може да ни каже шопите от какъв произход са? /

Този народ, на който носим името, говори днес език, който по произход дори не е български, но носи общи белези, които го характеризират. Исторически, той е населявал, като се почне от днешна Добруджа и се мине през Мизия /Северна България/ и се прехвърли Стара Планина, в Тракия и други планински вериги, за да се стигне до Македония.

В края на 14 век турците завладяват целия Балкански полуостров. Последни падат под тяхно владичество българите. Отоманската империя се опитва дори да проникне в Централна Европа и установява господството си за пет века. Но тя не успява да асимилира нито един от балканските народи.

През периода на турското владичество, до освобождението на

България, Македонски проблем не съществува. Войната между Русия и Турция приключва с подписване на договора в Сан-Стефано, пред вратите на Цариград. По силата на същия, се създава тъй наречената Сан-Стефанска България, в която се включва почти цяла Македония. Последвалия през 1878 г. Берлински конгрес, където се сблъскват интересите на западните сили и на Русия, приключва с нов договор, който възвръща на Турция, макар и с оръжие освободена, Македония.

Останалото под турско иго славянско, за да не кажем българско и да спорим за имена и думи, население е недоволено и продължава борбата, водена от българското национал-революционно движение отпреди освобождението. Така се създава македонския въпрос.

Аз не съм историк и нищо не измислям, а съм чел всеизвестната история и това съм научил от нея. Който иска да я познава, трябва да я чете и учи. Да я учи също, с последствията от това решение за съдбата на Македония, в резултат на съперничеството между западните сили и Царска Русия.

Комунистическият интернационал, инструмент на СССР, решава, като проект, създаването на някаква Балканска общност, в която Македония да се включи като страна и самостоятелен народ, различен от другите народи. По силата на това споразумение между балканските комунистически партии, Българската комунистическа партия, установена на власт след 9 септември 1944, налага на населението от Пиринска Македония да се декларира, през всеобщото преброяване на населението в 1946 г., "македонци".

Но през 1948 г., избухва разрива с Тито. Българската комунистическа партия, следвайки новата ориентация на СССР, променя становището си по Македонския въпрос - населението в Пиринска Македония се превръща отново от "македонци" в "българи". Къде е болшевишката истина, само Бог може да знае това, ако има такъв.

Като резултат от този завой на 1800 по македонския проблем, се създаде от Тито нова "нация" - "македонска", с нова "история", която сега се пише, с нов "език" - скопското наречие на българския език, който не се познава от всички жители на Македония и специално от "македонците" в Пиринска Македония и онези, които живеят в Западния свят и правят македонска новонационалистическа и шовинистическа пропаганда.

/Едно забавно свидетелствуване. При едно посещение, което направил след 9 септември, председателя на Македонската република Влахов, на стария си приятел Михаил Герджиков, последният го запитал: "Как се разбирате на новия език?!" – "Остави я тази история" - отговорил Влахов, смеейки се на тази комедия. Герджиков ми разказа това на времето. /

Налага се, най-после, съвсем естествено, да поставим сериозно въпроса и да отговорим документирано:

Има ли македонски народ, независим, отделен, различен от другите балкански народи и специално от населението, което носи името българи и което, като интернационалисти, ни е безразлично какво друго име би могло да носи, дори "македонци", ако то звучи по-добре на някои уши.

Отговарям категорично: Не! Без да се боя, че ще ми се каже, че с този отговор се нареждам на страна на българските националисти и споделям мнението на онези, които са на власт днес в България. Същите не са били още родени, когато българските анархисти са били на това мнение и им е напълно безразлично на кои други днешното мнение съвпада с това на анархистите.

Казва ни се често, дори от наши другари, че днес във Вардарска Македония хората, особено младите се считали за самостоятелен народ.

Нищо чудно, напълно е възможно едно ново отравяне от национализъм и шовинизъм. Но аз нямам възможност и никой няма такава, при един диктаторски режим, за обективна анкета. Но нека приемем на вяра това твърдение.

Ако е действително така, ако населението не само във Вардарска Македония, но и в другите земи под българска и гръцка власт, съставено от различни народности, желае да се обособи в отделен народ, отделна нация, сиреч държава, не само като "македонци", но и като "най-чисти българи" - това си е негова работа.

Но това, което ние, като интернационалисти, не можем да приемем, то е такова обединение да стане по националистически подбуди, за да се противопостави на други подобни националистически аспирации. Ние считаме, че отричането на национализма е принципен въпрос и не можем да приемем един национализъм да замеся друг, без никакви предимства и по-големи основания.

Новите националисти наричащи се "македонци" търсят корена на "македонския народ" в историята от преди повече от 2 хиляди години, като вземат като начало империята на Филип Втори и на неговия син Александър Трети.

Ако въпросът не бе сериозен и търсехме хумор, случаят би бил подходящ да се посмеем. Но като държим сметка за възможните лоши последствия от подобна измислица, налага ни се една историческа справка.

Тя ще ни позволи да посочим, първо, че по времето на Филип Втори и на Александър Трети и по-късно национални империи, царства и държави не са съществували. Второ, следва да припомним конкретните исторически факти. Филип Втори е роден през 382, г., преди Христа,

става цар в! 356г. /а после елински маршал/ и умира в 336 г. Значи живее 46 години и царува 20 години. Александър Трети, който наследява престола, е роден през 356 г., става цар /а после и елински генерал/, през 356 г., и умира в 323 г. - живее 55 години, разширява империята, като царува само 15 години. Браво на императорската му енергия!

Виждаме колко далеч отиват нашите днешни наследници на императорските величия, за да намерят корените си.

Империята наречена "Македонска" изчезва. Тя не е на географската област "Македония", но не е дори балканска и европейска, а Малоазиатска и Азиатска, простираща се до Индия. През 146 год. преди Христа, европейската географска и историческа област Македония е вече само римска провинция. А до 1352 г., когато попада под турско владичество /значи почти половин век преди царството България/ тя е разделена и владяна от България, Гърция и Сърбия.

През целите 5 века, до нашето освобождение, в 1878 г. македонски народ не съществува, а населението в териториите Мизия /днешна Северна България/, Тракия и Македония има обща съдба на рая, което окупаторът считал за българи. Какъв интерес е имал той да премълчава името македонци не ни е известно, но струва ми се, че не ще да е било по съображения от "велик български шовинизъм".

Българското национално и културно възраждане започва от Охрид. Известната школа, в живопистта, наречена Охридска, има оставени стенописи в църквата в Бояна. Значи това е македонско, значи дело на един и същи народ, който нека да приемем, че е македонски, ако това е по-приятно на новите "македонци".

Роденият в Банско, значи е Македония, Паисий пише на македонски, а славяно-българска история. Считан ли е той от верните наследници на великия Александър Трети "Македонски" предател и ренегат на "македонския" народ?

Според Михаил Герджиков и много други свидетелствувания и документи, революционерите от Македония се наричали "българи от Македония", така се наричат и преселниците в Пиринска Македония; предатели и ренегати ли са те?

Българските възрожденци и революционери с техния Букурещки комитет и устав, който се взема като модел в Македоно-Одринското революционно движение са работили едновременно в Северна България, в Тракия и Македония.

В национал-революционното Македоно-Одринското движение, в което най-активно участвуват български анархисти, между които и основатели на ФАКБ, като Герджиков, "великобългарски шовинисти" ли са или "македонски националисти" от титовски тип?

Не съм историк и нищо не измислям. Така гласи всеизвестната

история. Който иска да я познава, трябва да я чете и учи, а не да измисля нова история. Той трябва да проучи също как и защо в Македоно-Одринското революционно движение възниква и се приема от всички, включително и от анархистите, ориентацията за автономия и дори за пълна независимост на Македония, а да не се спекулира с откъснати думи и фрази. Документи и текстове не липсват, за да се узнае истината. В началото се е приемало, че след освобождението на Македония, тя ще бъде включена в България. Но когато се е видяло, че това становище поражда съперничество между държавите, от естество да спъва революционната дейност, приело се е да се говори само за освобождение от турското иго и да се остави на освободеното население само да реши да се присъедини ли или не към една или друга държава, за да се дойде накрай, до декларации за автономия и пълна независимост, в рамките на една Балканска Федерация на народите - позиция правилна, интернационалистическа, а не националистическа, което разбира се, не се споделя от българските шовинисти и агенти на монархията.

А вмесването на Фердинанда в това движение, чрез неговите агенти патриотари не е толкова мотивирано дори от желанието за анексиране, колко то от амбицията за признаване титлата му цар от Султана, чрез натиска на революционните акции.

След този бегъл исторически обзор, ОТНОВО конкретизирам позицията на анархизма.

Самоопределение на населението в Македония, разделена между България, Гърция и Югославия, при пълна свобода - ДА!

Обособяване в отделна самостоятелна общност - ДА! Но съгласно принципа на солидарност с другите общности - народи на Балканите и в света.

А това значи: в съгласие с принципите на интернационализъм, а не на национализъм.

Как се представя конкретно днес борбата за освобождение на населението в Македония и как практически, реално е възможно това освобождение?

Касае ли се за освобождение от чуждо иго, подобно на онова, за което българските революционери се бореха с векове до априлското въстание от 1876 г. и руско-турската война през 1877-78 години? Касае ли се за освобождение от турските султани и паши, за което се бориха хората от македоно-одринското революционно движение, в мнозинството си интернационалисти? |

Славянското, за да не кажем българското и предизвикваме спорове за имена и думи, население е подложено на принудителна асимилация в Гърция. Това е всеизвестно. Могат ли новите македонски националисти да твърдят същото поне за населението във Вардарска Македония, което

си има своя "национална" република в Югославянската държава наречена федеративна? Не, нали?

Колкото за населението в Пиринска Македония налага се да оточним, при пълна обективност: то е подложено на същите репресии, от които страда целия български народ, потиснат от една болшевишка власт. Преследванията на привържениците на титовската концепция за македонска нация, което се споделяше и от българските болшевишки властници до разрива им с Тито, през 1948 г., не са продуктувани от мотиви за асимилация, каквато има у гърците, а са преследвания на противници на установената власт; те са преследвания на привърженици на конкурентната власт в Титовата държава. А като типични прояви на една монолитна диктаторска власт на една партия те са от същото естество като преследванията, на които са подложени всички противници на тази власт - от най-десни до най-леви и на първо място анархистите.

Борбата за освобождение на населението ВЪВ Вардарска Македония, ако там новите "македонци" водят такава, има същия характер като тази на народите в цяла Югославия и на населението в Пиринска Македония, и на това в цяла България - борба за политическо, социално, идеологическо освобождение от една тоталитарна болшевишка власт.

Борбата за освобождение на населението - не само славянско, българско и "македонско" - в Егейска Македония, а на всичкото население, включително и това в цяла Гърция, е за освобождение от една власт, която служи на господстващите класи, сиреч не само политическо, но и социално...

Тази борба в трите страни, между които е разделена Македония, има един общ аспект - борба за социално освобождение, чрез социална революция. Тя налага обща солидарност на народите, не само на Балканите, а в целия свят - солидарност на потиснатите и експлоатирани народни маси.

Има ли днес практически възможности за освобождение на Македония в трите ѝ части, с цел за създаване на една независима македонска държава?

Впрочем такава държава вече съществува като република в Югославянската "федерална" държава. Остава да се изпроси от Белград обявяването ѝ за "независима" в рамките на Югославия, както се проектира да стане с Нова Каледония и което вероятно ще се постигне.

При такова решение на проблема, нашите нови "македонци" биха имали една база за организиране на революционни акции в останалите части на Македония, под българска и гръцка власт, за да бъдат присъединени към тази Македонска държава. Това би представлявало

действително една "възможност", но която би приключила с една нова война, особено с Гърция, която в никой случай не ще се съгласи да се лиши от най-богатите земи на Македония, без които е обречена на глад.

Хората, които мислят с петите си, са много склонни да се позовават на аналогии, без да си дават сметка, че аналозиите не спасяват абсурдите. Две хиляди години след Христа има маняци които нарамят кръстове, за да приличат на нещастния мъченик. Между тях може да бъде дори и Папата. Но никой не може да бъде нов Христос.

Нашите нови "македонски революционери", не в Македония, а в чужбина, в тъй наречения "свободен свят", искат да подражават на поборниците от Македоно-Одринската революционна организация, когато в борбата си разчитаха да успеят и за съжаление не успяха - като имаха за база България. Ако същите разчитат на Югославия, като такава база - на прав път са. Можем да считаме, че аналогията е подходяща. Но в такъв случай, трябва да се готвят не за революция, а за война между Югославия, от една страна и България и Гърция, от друга страна.

Ако обаче новите "македонски революционери" разчитат да постигнат "идеала" си чрез една революция, водена едновременно против трите страни окупаторки и на тяхна територия, те могат да бъдат сигурни, че само ще сънуват подобна "революция" и такава "освобождение". А за да излязат от състоянието на сън, ще им бъдат нужни много неща, както вън от цяла Македония, тъй и вътре, където ще трябва да влезат, да се организират и въоръжат с подходящо за днешното време оръжие, което някой трябва да им даде... ако този "някой" те вече са намерили - това си е тяхна работа...

А за онези, които мислят с главите си и не сънуват, има само една възможност, колкото и утопична да изглежда тя, при днешната и утрешна обстановка, за освобождение на населението в Македония - федерацията. Но не федерация на държави, на народности, на етнически групи, не дори и на географски и исторически области, а федерация на човеци, хора, граждани, жители, на трудящи се, на производители и консуматори на колективно произведени блага, обединени по места в общини - федерация на свободни общини в съответните територии и страни. Това може да бъде само дело на народите, без разлика на раса, етническа принадлежност и националност.

Това изглежда също мечта, нали? Да, мечта е, и ще си остане мечта, докогато не се разбере ,че няма друг път. Този път чертае анархизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съществен предмет на този малък труд е принципната позиция на анархизма по националния въпрос и нейното приложение при решаване на македонския проблем.

Ако той се разглежда във връзка с името и делото на Михаил Герджиков, като изтъкнат деец и организатор в национал-революционното освободително движение в Македония и Одринско и неговия опит, това не е случайно, нито е продиктувано от желание да се полемизира с когото и да било. От дълъг личен опит съм убеден, че не може, излишно и безполезно е да се спори с хора, които не знаят да четат, не искат да се чете и учи, нито да се разбира четеното.

Целта е много конкретна, делова и бих казал бойка:

1. Да се попречи на спекулацията с името, делото и престижа на Михаил Герджиков от когото и да било и за каквато и да било кауза, която няма нищо общо с него;

2. Да се афронтира един нов опит за разпространяване на старата отрова на национализма и шовинизма, под нова марка, с нов етикет.

Ако тази задача на българските анархисти по отношение на спекулацията с Ботев бе мъчна, по причина на закъснялото ѝ предприемане, не е такъв случая сега. Ние сме съвременници на събитията и на участниците в тях и сме добре аргументирани и документирани, за да запустим всяка фалшификаторска уста...

Считам, че изнесеното в тези страници е достатъчно за изпълнението на поставената задача.

notes

1

Проф. Любомир Панайотов, ст.н. с. Константин Пандев и Надежда Недкова: Михаил Герджиков - спомени, документи, материали. София - 1984 г. Изд. Наука и изкуство, форм. 16 /70/108, 440 стр.

2

Гр.Балкански: "Национално освобождение - и социална революция, Париж 1969. Изд. "Наш път! /циклостилно, с много илюстрации и приложения/, голям формат /25 x"27/, над1180: стр. в. На италиански, Катания, 1981 г., 205 стр. На френски, Френ-Антони 1982 г., 160 стр. На испански - преведена, но още не отпечатана.

4

Орган на женевския кръжок. Излиза само един брой с уводна статия, без заглавие, статия "Балканска конфедерация" от П.Манджуков и разказ от Г.П. Стаматов.